बैदेशिक रोजगारले आर्थिक तथा शैक्षिक क्षेत्रमापारेको प्रभाबको एक अध्ययनः
चारघरे गाँउबिकास समिति, नुवाकोट

त्रिभुवन बिश्व बिद्यालय शिक्षा शास्त्र केन्द्रिय बिभाग अर्थशास्त्र शिक्षा बिभाग स्नाकोत्तर तह द्धितिय बर्षको आंशिक आवश्यकता परिपूर्तिको लागी प्रस्तुत शोध प्रस्ताबना पत्र

प्रस्तुतकर्ता

साबित्री अर्याल

स्नाकोत्तर तह (एम.एड.) दोस्रो बर्ष

परिक्षाक्रमाङ्क २८१२४२

त्रि.बि. दर्ता नं. ९-२-६१२-२१-२०००

भर्ना वर्ष : २०६७

शिक्षा शास्त्र केन्द्रिय बिभाग

अर्थशास्त्र शिक्षा बिभाग

बिश्व बिद्यालय क्याम्पस किर्तिपुर, काठमाण्डौ

चैत्र, २०७५

सिफारिस - पत्र **(Recommendation Letter)**

त्रिभुवन विश्वविद्यालय, शिक्षाशास्त्र केन्द्रिय विभाग अर्न्तगत अर्थशास्त्र शिक्षा विषयमा स्नाकोत्तर तह दोस्रो वर्षको आंशिक आवश्यक्ता परिपुर्तीका लागी वैदेशिक रोजगारीले आर्थीक तथा शैक्षिक क्षेत्रमा पारेको प्रभाव : एक अध्ययन (चारघरे गा.वि.स नुवाकोट) शीर्षकको शोध पत्र मेरो निर्देशन सुझाब एवंम सल्लाहमा सावित्री अर्याललले तयार पार्नु भएको हो ।

उक्त शोध पत्र स्वीकृतीको लागी सीफारीस गर्दछु

....

उप. प्रा पद्मा कोइराला

अर्थशास्त्र शिक्षा

केन्द्रिय विभाग

त्रि.वि. किर्तीपुर, काठमाण्डौं

स्वीकृत पत्र (Approval Letter)

त्रिभुवन विश्वविद्यालय शिक्षा शास्त्र केन्द्रिय विभाग अर्न्तगत अर्थशास्त्र शिक्षा विषयमा स्नाकोत्तर तह दास्रो वर्षको आंशीक आश्यक्ता परिपुर्तीका लागी "वैदेशिक रोजगारीले आर्थीक तथा शैक्षिक क्षेत्रमा पारेको प्रभावः एक अध्ययन (चारघरे गा.वि.स, नुवाकोट) शीर्षकको शोध पत्र अर्थशास्त्र शिक्षा स्नाकोत्तर उपाधीको लागी स्वीकृत गरिएको छ ।

शोध पत्र मूल्याङ्कन समिती

१.	विभागीय प्रमुख	.... प्रा.डा सूर्य बहादुर थापा
२.	बाह्य सुपरिवेक्षक	.... प्रा.डा ध्रुवराज शिवाकोटी
३.	शोध निर्देशक	.... उप.-प्रा पद्मा कोइराला

मिती : ....

कृतज्ञताज्ञापन (ACKNOWLEDGEMENTS)

त्रिभुबन बिश्व बिद्यालय शिक्षा शास्त्र केन्द्रिय बिभाग अन्तर्गत अर्थशास्त्र बिषयको स्नातकोत्तर तह द्धितिय बर्षको आंशिक आबश्यकता पूर्तिको लागी "बैदेशिक रोजगारीले आर्थिक तथा शैक्षिक क्षेत्रमापारेको प्रभाब : चारघरे गा.बि.स. नुवाकोट" शीर्षकम शोधपत्र तयार पारेको छु ।

यस शोधपत्रमा बैदेशिक रोजगारीको लागी बिभिन्न राष्ट्रहरुमा गएका नेपालीहरुले बैदेशिक रोजगारीमा जानपुर्व र गईसके पछिको आर्थिक अबस्थाको तुलनात्मक बिश्लेषण गर्नु बिप्रेषण लगानीका क्षेत्रहरुको पहिचान गर्नुका साथै बैदेशिक रोजगारीबाट प्राप्त आयले उनिहरुको पारिवारिक तथा शैक्षिक क्षेत्रमा पारेको प्रभाबको यस शोधपत्रमा अध्ययन गरिएको हुँदा शोधपत्रले यस क्षेत्रसँग सम्बन्धित बिषयमा जानकारी राख्न इच्छुक ब्यक्ति, नितिनिर्माता, अनुशन्धान कर्ता आदिलाई केहि हदसम्म भएपनि सहयोग पुग्ने आशा राखेको छु ।

प्रस्तुत शोधपत्र लेखनकार्यको लागी आफ्नो ब्यस्त समयको बाबजुद पनि सरल, सहज ढंगले अमुल्य सुझाब सल्लाह प्रेरणा हौसलाको साथ मेरो शोध प्रस्तावना पत्र स्वीकृत गरि शोध लेखन कार्यमा अनुमती प्रदान गर्नु हुने आदरणीय गुरु विभागीय प्रमुख प्रा. डा. सूर्य बहादुर थापा ज्यु प्रति हार्दीक आभार व्यक्त गर्दछु साथै समुचित मार्गनिर्देशनदिई सद्भाबपुर्ण सहयोग गर्नु हुने आदरणिय गुरु तथा शोध निर्देशक पद्मा कोईराला प्रतिहार्दिक कृतज्ञता ज्ञापन गर्दछु ।

साथै शोध प्रस्ताबना देखि प्रतिबेदन तयार पार्दासम्म आवश्यक सल्लाह सुझाव प्रदान गर्नु हुने अर्थशास्त्र शिक्षा बिभागका सम्पुर्ण गुरुहरु प्रति आभार प्रकट गर्दछु ।

यस शोधकार्यमा साथै मेरो जीबनका हरेक क्षणमा प्रेरणा, प्रोत्साहन र सुझाब सल्लाह दिई उच्च शिक्षाका लागी सधैं तत्परताका साथ क्रियासिल हुनुहुने मेरा पुजनिय पिता जगन्नाथ अर्याल माता भगबति अर्याल दाजुहरु राजेन्द्र अर्याल, रामप्रसाद अर्याल तथा श्रीमान् गोकर्ण नेपाल प्रति सदा ऋणी छु । शोधकार्यलाई पूर्णता प्रदान गर्ने क्रममा सहयोग पुऱ्याउनुहुने चारघरे गा.बि.स. नुवाकोट र बैदेशिक रोजगारिमा संलग्न हुने घरपरिवार र युवायुवतीहरु जसले प्रत्यक्ष रुपमा आफुले भोगेका अनुभबहरु र यथार्थ बिवरण दिई सहयोग गर्ने मुख्य उत्तरदाताहरुलाई बिशेष धन्याबाद दिन चाहान्छु ।

अन्त्यमा यो शोधपत्र सफललता पुर्बक छिटो छरितो सँग कम्प्युटर टाईप गर्ने सर र प्रिन्ट गरि सहयोग गर्नुहुने सम्पुर्णलाई बिशेष धन्याबाददिन चाहान्छु ।

साबित्री अर्याल

सार संक्षेप (ABSTRACT)

नेपाल एक बकाशोन्मुख देश हो ।जहाँ स्वदेशमा रोजगारीको अभाबको कारणले गर्दा बैदेशिक रोजगारिको प्रवाहबर्षेनीतिब्र गतिमा बढिरहेको छ । बि. सं. २०६८ को जन गणना अनुशार १९लाख २१ हजार ४ सय ७२ जना बैदेशिक रोजगारिमा गएको तथ्याङ्कले देखाउँछ । यस अध्ययनको साधारण उद्देश्य बैदेशिक रोजगारिले आर्थिक तथा शैक्षिक क्षेत्रमापारेको प्रभाबको बारेमा अध्ययन गर्नु हो । बैदेशिक रोजगारीमाजानु भन्दा अघि र गईसकेपछिको आर्थिक अवस्थाको तुलनात्मक विश्लेषण गर्नु तथा यस रोजगारबाट प्राप्तआयले उनिहरुको पारिवारिक तथा शैक्षिक क्षेत्रमापारेको प्रभाब पत्ता लगाउनु हो ।

यस अध्ययनको उद्देश्य पुरा गर्न गुणात्मक, संख्यात्मक पद्धति अर्न्तगत तथ्याङ्क संकलन गरी बर्णनात्मक तथा बिश्लेषणात्मक तरिकाले तथ्याँङ्कहरुको बिश्लेषण गरिएको छ । यसकालागी बैदेशिक रोजगारमा संलग्नहुने वडा नं. १-९ माबसोबास गर्ने घर धुरीबाट समानुपातिक नमुना छनौट बिधि अन्तर्गत चिट्ठा बिधिको सहयोग बाट १२० घर धुरी छनौट गरिएको छ

प्राथमिक तथ्याँङ्क संकलनका रुपमा नमुना छनौटमा परेका बैदेशिक रोजगारिमा संलग्न अभिभाबकहरु र बैदेशिक रोजगारीबाट फर्किएका युवायुबतीहरु हुन् भने द्धितिय तथ्याँङ्क संकलनको रुपमा पत्रपत्रिकामा प्रकाशित बैदेशिक रोजगार सम्बन्धि रिपोर्टहरु, गा.बि.स. कार्यालय चारघरे, जी.बी.स.कार्यालय नुवाकोट, बैदेशिक रोजगार बिभाग, नेपाल राष्ट्र बैंक अन्य प्रकाशित र अप्रकाशित स्रोतबाट प्राप्त तथ्याँङ्कलाई लिईएको छ ।

बैदेशिक रोजगारले स्थानिय क्षेत्रमाआर्थिक तथा शैक्षिक क्षेत्रमापारेको पारेको प्रभाब अन्तर्गत बैदेशिक रोजगारमा संलग्न १२० घरपविार लाई यस अध्ययनमा समाबेस गरिएको छ । जुन जनसंख्या ब्राम्हण, क्षेत्री, दमाई, काम, नेवार, तमाङ्ग आदि रहेको पाईयो ।बैदेशिक रोजगारीमा जाने कामदारहरु शत्प्रतिशत साक्षर रहेको पाईयो ।

बैदेशिक रोजगारिमा संलग्न घर परिवारको बैदेशिक रोजगारिमा जानु भन्दा पहिलाको बार्षिक आम्दानी रु. २४,५०,४०० रहेको छ जहाँ २० प्रतिशत घरपविरले व्यापार व्यवसायबाट रु. १,२०,००० (४.८९ प्रतिशत) कृषीबाट ५० घरपरिवारले रु. ५,००,००० (२०.४० प्रतिशत) ३० घरपरिवारले जागीरबाट रु. १०,८०,००० (४४.०७ प्रतिशत) र २० घर परिवारले उद्योगबाट ३०.६२ प्रतिशत आम्दानी गरेको देखिन्छ भने बैदेशिक रोजगार गए पश्चात व्यापार व्यवसायबाट रु. ५,५०,००० (१३.३९प्रतिशत) कृषीबाट रु. ५,५०,०००(

१३.३९ प्रतिशत) जागीरबाट रु. ११,००००० (२६.७८ प्रतिशत) घरेलु उद्योगबाट रु. ७,५०,४०० (१८.२६ प्रतिशत) र वैदेशिक रोजगारीबाट रु. ११,५७,००० (२८.१६ प्रतिशत) आम्दानी गरेको पाइन्छ त्यसै गरी वैदेशीक रोजगारीमा जानु पुर्व शिक्षामा रु. १,२०,०००(४.७२ प्रतिशत) खर्च गरेको छ भने वैदेशिक रोजगारीमा गए पश्चात रु. ५,००,००० (११.२३ प्रतिशत) खर्च गरेको पाइन्छ त्यसै गरी वैदेशिक रोजगारीमा जानु पुर्व ५० घरपरीवारले २० हजार देखि ६० हजार सम्म अर्थात ४१.६६ प्रतिशत ऋण लिएका छन्, ३० हजार देखि ५० हजार सम्म ३० घरपरिवारले बचत गरेका छन् भने ४०(३३.३३) घरपरिवारले बचत तथा ऋण कुनै पनि लिएका छैनन् भने वैदेशिक रोजगारीमा गए पश्चात ५० घर धुरीले रु. १,००,००० दखि रु. १,५०,००० सम्म अर्थात (४१.६६ प्रतिशत) बचत गरेका छन् ४० घरपरिवारले रु. १,५०,००० देखि रु. २,५०,००० सम्म (३३.३३ प्रतिशत) बचत गरेका छन् र ३० घरपरिवारले रु. २,५०,००० देखि रु. ३,००,००० सम्म (२५ प्रतिशत) सम्म बचत गरेका छन् यसरी वैदेशिक रोजगारीमा संलग्न भए पश्चात सम्पूर्ण घरपरिवारले बचत गर्ने बानी बसालेका छन् ।

विषय सुची (TABLE OF CONTENTS)

पेज नं.

अध्याय एक (Chapter One) १-८

१. परिचय (Introduction) १

१.१ अध्ययनको k[i7e'le (Background of the Study) १

१.२ समस्याको कथन (Statement of Sroblems) २

१.३ अध्ययनको उद्देश्य (Objectives of Study) ४

१.४ अनुसन्धान प्रश्न (Research Question) ५

१.५ अध्ययनको महत्व (Significance of the Study) ५

१.६ अध्ययनको सीमाहरु (Limitations of the Study) ६

१.७ मुख्य शब्दावलीको परिभाषा (Operational Definition of Key) ७

१.८ अध्ययनको संगठन (Organization of Study) ८

अध्याय दुई (Chapter Two) ९-१६

२. सम्बन्धित साहित्यको पुनरावलोकन र अवधारणात्मक ढाँचा

(Review of Related Literature and Conceptual Framework) ९

२.१ सैद्धान्तिक साहित्यको पुनरावलोकन (Revies of Theoretical Literature) ९

२.२ पूर्वअध्ययनको पुनरावलोकन (Review of Previous Study) ११

२.३ पूर्व साहित्यिक पुनरावलोकनको प्रस्तुत अध्ययनमा प्रयोग (Implication of the Review for the Study) १२

२.४ अनुसन्धान अन्तर (Research Gap) १४

२.५ अवधारणात्मक ढाँचा (Conceptual Frame Work) १५

२.६ अध्ययनको कार्यात्मक ढाँचा (Functional Framework of the Study) १६

अध्याय तीन (Chapter Three) १७-२२

३. अनुसन्धान विधि र तौरतरिकाहरु (Research Method and Procedures) १७

३.१ अध्ययनको ढाँचा र विधि (Design and Methods of The Study) १७

३.२ तथ्यांकको स्रोतहरु (Sources of Data) १७

३.२.१ प्राथमिक स्रोत (Primary Sources) १७

३.२.२ सहायक स्रोतहरु (Secondary Sources) १८
३.३ जनसंख्या नमुना आकार र नमुना रणनिति (Population Sample Size and Sample Strategy) १८
३.४ अध्ययन क्षेत्र (Study Area/Field) २०
३.५ तथ्याङ्क संकलनका साधनहरु (Tools of Data Collection) २१
३.२.१ प्रश्नावली (Questionnaire) २१
३.५.२ छलफल निर्देशिका (Discussion Guide) २१
३.५.३ अवलोकन सुची (Observation List) २१
३.६.४ तथ्याङ्क संकलन विधी (Technique of data collection) २१
३.६.५ प्रत्यक्ष अन्तर्वार्ता (Direct Intrviwe) २१
३.६.६ लक्षीत समुह छलफल (Fouse Group Disussion) २१
३.६.७ प्रत्यक्ष अवलोकन (Direct Observation) २२
३.७ तथ्याङ्क विश्लेषणको तरिका (Procedures of Analysis of data) २३
अध्याय चार (Chapter Four) २३-५४
४. तथ्याङ्कको विश्लेषण र व्याख्या (Analusis and Explanation of Data) २३
४.१ नुवाकोट जिल्लाको परिचय (Introduction to Nuwakot District) २३
४.१.१ भौगोलिक अवस्था (Geographical Condition) २३
४.१.२ देशगत वैदेशिक रोजगारिको स्थिति (Foreign Employment Conditions in Different Countries) २४
४.१.३ सामाजिक अवस्था (Social Condition) २५
४.१.४ जनसंख्या जाती उमेरगत संरचना र पेशाको विवरण (Population Wise Participation and Occupation Distribution) २५
४.१.५ जाती (Gender) २६
४.१.६ उमेरगत रुपमा वैदेशीक रोजगारीमा सहभागिता (Age wise Participation in Foraging Employment) २७
४.१.७ वैदेशीक रोजगारीमा जानुभन्दा अगाडिको आर्थीक अवस्था २८
४.१.८ स्रोतका आधारमा पारिवारिक आम्दानी (Family Income on the Basis) ३२

४.१.९ वैदेशीक रोजगार अघि र पछिको आम्दानीको तुलना (Level Wise Individual Income) ३४
४.१.१० वैदेशीक रोजगारमा जानुभन्दा अगाडिको तहगत पारिवारिक खर्च (Level Wise Family Expenditure Before Foreign Employment) ३५
४.१.११ वैदेशीक रोजगार अघिको क्षेत्रगतपारिवारिक खर्च (Sector Wise Family Expenditure Before Zoning Foreign Employment) ३६
४.१.१२ वैदेशीक रोजगारीमा जानुभन्दा अगाडिको वार्षिक बचत तथा ऋण (Annual Saving and Loan Before Zoning Foreign Employment) ३७
४.२ वैदेशिक रोजगार पछिको क्षेत्रगत खर्च ३९
४.२.१ वैदेशीक रोजगार अघि र पछिको खर्चको तुलना (Comparison of Expenditure Before and After Foreign Employment) ३९
४.३ वैदेशीक रोजगारीमा गएपछिको वार्षिक वचत तथा ऋण (Annnual Saving and Loan After Foreign Employment) ४०
४.३.१ वैदेशीक रोजगारीमा सहभागीको शैक्षिक अवस्था (Educational Status of Participation in Foreign Employment) ४१
४.३.२ आर्थीक अवस्थाले शैक्षिक क्षेत्रमापारेको प्रभाव (Economic Impact on Educational Sector) ४२
४.३.३ आर्थीक तथा शैक्षिक अवस्थाको तुलना (Comparison of Economic and Educational Status) ४४
४.३.४ विप्रेषणको क्षेत्रगतलगानी र त्यसबाट प्राप्त प्रतिफलको विश्लेषण (Sector wise Investment of Remittance and Analysis) ४५
४.३.५ विप्रेषणको क्षेत्रगतलगानी (Sectorwise Investment of Remittance) ४६
४.३.६ बालिकालिको शैक्षिक अवस्था (Educational Status of Children) ५०
४.३.७ वैदेशीक रोजगारीको सकारात्मक तथा नकारात्मक पक्षहरु (Positive and Negative Aspects of Foreign Employment) ५१
४.३.८ सकारात्मक प्रभाव (Positive Impact) ५१
४.३.९ नकारात्मक प्रभाव (Negative Impact) ५२

४.४ वैदेशीक रोजगारीमा नेपाली कामदारहरुको समस्याहरु (Problems of Nepalese Workers in Foreign Employment) ५२

४.५ सारांश (Summary) ५३

अध्याय पाँच (Chapter Five) ५७-६०

५. निष्कर्ष र सुझावहरु (Conclusion and Recommendation) ५७

५.१ निष्कर्ष (Conclusion) ५७

५.२ सुझावहरु (Recommendations) ५८

अनुसुचीहरु

अनुसुची १ (Appendix-1) वैदेशीक रोजगारमा गएका व्यक्तिका अभिभावकका लागि तयार पारिएका प्रश्नावली

अनुसुची २ (Appendix-2) वैदेशीक रोजगारबाट फर्किएका व्यक्तिहरुका लागि तयार पारिएका प्रश्नावली

अनुसुची ३ (Appendix-3) छलफलका लागी प्रश्नावली

अनुसुची ४ (Appendix-4) वैदेशीक रोजगारीमा संलग्न घर परिवारको अवलोकन सूची

अनुसुची ५ (Appendix-5) लक्षित समुह छलफलका लागि प्रश्नावली

अनुसुची ६ (Appendix-6) वैदेशीक रोजगारीबाट पर्किएका युवायुवतीहरुको नामावली

अनुसुची ६ (Appendix-7) वैदेशीक रोजगारीमा संलग्न हुने घरपरिवारका अभिभावको नामावली

सन्दर्भ सामाग्री (References)

तालिका सूची

तालिका	पेज नं.
तालिका ३.१ वडागत रुपमा वैदेशीक रोजगारीमा सहभागी घरधुरी	१८
तालिका ३.२ नमुना छनोट घरधुरी	२०
तालीका ४.१ विभिन्न देशमा वैदेशिक रोजगारीमा संलग्न माहिला तथा पुरुषको विवरण	२४
तालीका ४.२ वडागत रुपमा जनसंख्या र घरपरिवारको विवरण	२५
तालिका ४.३ जातीगत रुपमा वैदेशिक रोजगारीमा संलग्न व्यक्तिको विवरण	२६
तालिका ४.४ उमेरगत रुपमा रोजगारीमा सहभागिता	२७
तालिका ४.५ तहगत पारिवारिक बार्षिक आम्दानी	२८
तालिका ४.६ स्रोतगत पारिवारिक वार्षिक आम्दानी	२९
तालिका ४.७ वैदेशीक रोजगारीमा जानुपुर्वको तहगत वार्षिक आम्दानी	३०
तालिका ४.८ वैदेशीक रोजगारीमा जानुपुर्वको स्रोतगत व्यक्तिगत वार्षिक आम्दानी	३१
तालिका $=(वैदेशीक रोजगार पछिको तहगत वार्षिक पारिवारिक आम्दानी	३२
तालिका ४.१० वैदेशीक रोजगारीपछिको स्रोतगत पारिवारिक आम्दानी	३३
तालिका ४.११ वैदेशिक रोजगारीको व्यक्तिगत आम्दानी	३४
तालिका ४.१२ वैदेशीक रोजगार अघि र पछिको आम्दानीको तुलना	३५
तालिका ४.१३ वैदेशीक रोजगारमा जानुभन्दा अगाडिको तहगत पारिवारिक खर्च	३६
तालिका ४.१४ वैदेशीक रोजगार अघिको वार्षिक क्षेत्रगत खर्च	३७
तालिका ४.१५ वैदेशीक रोजगारीमा जानुभन्दा अगाडिको वार्षिक बचत तथा ऋृण	३८
तालीका ४.१६ वैदेशिक रोजगारी संलग्न भए पश्चातको क्षेत्रगत खर्च	३९

तालिका ४.१७ वैदेशीक रोजगार अघि र पछिको खर्चको तुलना ४०

तालिका ४.१८ वैदेशीक रोजगारीमा गएपछिको वार्षिक वचत तथा ऋण ४१

तालिका ४.१९ वैदेशीक रोजगारीमा सहभागीको शैक्षिक स्थिति ४२

तालिका ४.२० वैदेशीक रोजगारीबाट फर्केपछि शैक्षिक लगानीमा भएको परिवर्तन ४३

तालिका ४.२१ आर्थीक तथा शैक्षिक अवस्थाको तुलना ४५

तालिका ४.२२ कृषि, व्यापार, उद्योग र बैंकमा गरिएको लगानी ४६

तालिका ४.२३ कृषि क्षेत्रमा गरिएको लगानी ४७

तालिका ४.२४ व्यापार क्षेत्रमा गरिएको लगानी ४७

तालिका ४.२५ उद्योगको क्षेत्रमा गरिएको लगानी ४८

तलिका ४.२६ वैदेशिक रोजगारीबाट प्राप्त आम्दानीलाई विभिन्न बैंङमा लागानी गर्दा ४९

तालिका ४.२७ लगानी क्षत्रको प्रतिफललाई हेर्दा ५०

तालिका ४.२८ वैदेशीक रोजगारीमा जानुभन्दा अगाडि पछाडिको बालबालिकाको शैक्षिक अवस्था ५१

तालिका ४.२९ वैदेशिक रोजगारीमा संलग्न भए पश्चात परेको नकारात्मक प्रभाव ५३